

О. І. Бережний, кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

СПІВВІДНОШЕННЯ ПІЗНАННЯ І ДОКАЗУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ВСТАНОВЛЕННЯ ІСТИНИ ПО КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ

Становлення правової демократичної держави Україна відбувається нерозривно з процесом відновлення юридичної бази захисту прав і свобод людини, використання нетрадиційних для старої системи права елементів. Нині Україна приводить своє законодавство у відповідність до європейських стандартів.

У плані вдосконалення правового статусу особи в кримінальному законодавстві особливе значення має Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р., у якій відображена принципово нова, дійсно демократична позиція стосовно прав і свобод людини, урегульована і низка інших питань. У статті 8, що закріплює принцип верховенства права, зазначено, що Конституція має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії. Це означає, що особа, права якої порушені, звертаючись до суду або будь-якого іншого державного органу, а також громадської організації, може безпосередньо посилатися на відповідні норми Конституції як на достатні і найбільш важливі підстави для відновлення його прав і свобод.

Конституція України гарантує громадянам України можливість захисту їхніх прав і свобод у міжнародних органах (ст. 55). Європейська Комісія і Європейський Суд з прав людини повинні надати можливість реалізації цієї гарантії. Таким чином, усі порушення Конвенції, що мали місце після 17 липня 1997 р., фактично можуть розглядатися крізь призму підготовки звернення до Європейського Суду у Страсбурзі. Тобто реалізація, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України). Для кримінально-процесуального законодавства це означає, що воно повинно бути орієнтоване на забезпечення можливостей реалізації учасниками судочинства процесуальних прав і дотримання законності (п. 1. ч. 3 ст. 129 Конституції України) під час його відправлення. Права і сво-

боди людини і громадянина захищаються судом (ст. 55 Конституції України).

Реалізація цих та інших конституційних положень у кримінальному судочинстві пов'язана з необхідністю не тільки удосконалення діяльності органів досудового (попереднього) слідства, прокуратури, суду, адвокатури, але і розширення процесуальних прав учасників процесу.

Необхідною умовою удосконалення діяльності правоохоронних і судових органів є також законність і обґрунтованість рішень, що винесені ними. Удосконалення кримінально-процесуального законодавства спрямоване на те, щоб робота всіх органів і посадових осіб, які вирішують завдання кримінального судочинства, була ефективною, щоб кожен злочин належним чином розслідувався і прийняте по справі рішення було законним, обґрунтованим і справедливим.

Соціальне призначення рішень, які приймає слідчий, прокурор, суддя має бути спрямоване на зміцнення законності в країні, попередження злочинів і виховання громадян у дусі виконання законів та поваги до них. Посадові особи і державні органи вправі приймати процесуальні рішення тільки з метою виконання своїх функцій і лише в межах наданих законом повноважень. Застосування норм права, будучи способом реалізації правових розпоряджень, завжди має владно-розпорядчий характер, що виходить від відповідної посадової особи чи державного органу.

Будучи правовими актами, що мають процесуальну форму, в яких правоохоронні і судові органи в межах своєї компетенції дають відповіді на правові питання, ці акти містять владне волевиявлення стосовно дій, що впливають з обставин справи і приписів закону та спрямовані на виконання завдань кримінального судочинства.

Потреби практики визначають напрям і зміст пізнавальної діяльності посадових осіб і органів, що здійснюють розслідування і розгляд кримінальних справ. Діяльність цих осіб і органів можна розглядати в двох аспектах — як об'єкт наукового пізнання і як практичну діяльність по встановленню обставин учиненого злочину.

Слідчий чи суддя при дослідженні обставин справи переслідують не тільки наукові цілі. Вони встановлюють обставини злочину, в тому числі винність обвинуваченого, тобто вирішують практичні завдання, пов'язані з відправленням правосуддя. Але зазначене не означає, що в діяльності слідчого і судді відсутні пізнавальні елементи. Проводячи розслідування, вони здобувають певні знання про вчинений злочин, винну особу і на цій підставі роблять висновки, приймають відповідне рішення.

Необхідно виходити з того, що істина в кримінальному процесі є досяжною. Однак це не усуває труднощів, що можуть виникнути на шляху її встановлення, які мають значною мірою об'єктивний характер, а зовсім не обов'язково пов'язані з неякісною роботою слідчого, прокурора, судді. Прагнучи з'ясувати істину якнайшвидше, слід пам'ятати, що для достовірного встановлення обставин справи і визнання обвинуваченого винним у злочині необхідне повне розслідування і судовий розгляд з усіма властивими йому гарантіями.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що встановити істину у кримінальній справі можливо. Однак переконаність слідчого, судді в тому, що в кримінальній справі істину встановлено, не означає її реального пізнання. По тій чи іншій кримінальній справі може бути допущена помилка. Тому в кримінальному судочинстві діють інститути апеляційного, касаційного провадження, перегляду вироків у порядку виключного провадження.

Суспільно небезпечний характер злочину, необхідність боротьби зі злочинністю і відправлення правосуддя визначають зміст і напрям пізнавальної діяльності осіб, що провадять розслідування і розгляд справи. При цьому інтереси правосуддя вимагають, щоб порядок одержання і використання доказів суворо регламентувався законом і неухильно дотримувався. Тільки за цієї умови може бути забезпечена їхня достовірність. Кримінально-процесуальний закон є мірилом поведінки слідчого, прокурора, суду й інших учасників процесу. Норма права служить засобом контролю за правильністю поведінки людини в його практичній діяльності.

Пізнання фактів об'єктивної дійсності притаманна сувора логічна послідовність, безсторонній і ретельний аналіз фактів, використання досягнень науки. Суд, як і будь-який дослідник, у процесі пізнання використовує такі форми і методи мислення, як дедукція й індукція, аналіз і синтез, гіпотеза, аналогія, подібність і розбіжність, абстрактне і конкретне, від явища до сутності тощо.

Доказування, будучи різновидом процесуальної діяльності, спрямоване на досягнення кінцевої мети — встановлення істини у справі. Застосування правових норм припускає встановлення фактичних обставин шляхом доказування. Мета доказування — встановлення істини. Норма права не може бути застосована, якщо не з'ясовані з достовірністю обставини, з наявністю яких закон пов'язує її дію, якщо не встановлений стан самих суспільних відносин, регулювання яких перед-

бачається нормою. Винесенню акта застосування норм права передую процес доказування. Усе це обумовлює те значення, що має процес доказування в правовому регулюванні.

Процес встановлення істини у будь-якій кримінальній справі регулюється низкою норм. Вони настільки системні, що це дає підставу назвати сукупність цих норм доказовим правом. Дані норми «працюють» на встановлення істини, що дає можливість використання преюдицій у процесі доказування.

Н. В. Глинська, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник сектору дослідження проблем судової діяльності ІВПЗ АПрН України

СПІВВІДНОШЕННЯ ЯКОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Одним з основних лейтмотивів реформування кримінально-процесуального законодавства багатьох країн світу, зокрема й національного, є підвищення ефективності кримінального судочинства. І це не випадково, оскільки сучасному суспільству потрібне не лише якісне, але й швидке та ефективне правосуддя. Бажаним та соціально очікуваним результатом ефективного кримінального судочинства є досягнення його мети у найкоротший (у встановлених законом межах) термін з найвищим ступенем можливого рівня забезпечення прав та законних інтересів громадян — учасників кримінального процесу.

Ефективність кримінального судочинства обумовлюється низкою факторів, визначальним з яких є якість кримінально-процесуального закону, як його відповідність сукупності певних вимог високо розвинутої правової системи. Уявляється, що оцінювати текст закону можливо лише з позиції його доброякісності. Говорити ж про ефективність закону ізольовано від відповідної правозастосовчої практики (онтологічний підхід) є некоректним, оскільки сам по собі закон (стаття, інститут) не є динамічною системою. Сферою застосування категорії «ефек-